

Heterotopijske transcendencije u romanu *Mjesečeve dame* Džuha al-Harisi

UVOD

Romaneska produkcija u Sultanatu Oman doživljava svoje zlatno doba. Ključnu ulogu u tome imaju autorice poput Azize al-Tai ('Azīza al-Tāī), Bedrije al-Šahi (Badriyya al-Šāhī), Bušre Halfan (Bušrā al-Ḥalfān), Hude Hamad (Hudā Ḥamad), Zuvejne al-Kalbani (Zuwayna al-Kalbānī) i drugih koje svojim istančanim stilom, inovativnim načinima pripovijedanja i upečatljivim temama već dva desetljeća skreću pažnju kritike i čitateljstva. Zoran primjer ovog fenomena svakako je Džuha al-Harisi (Ġūḥa al-Ḥārīṭī)¹, dobitnica nagrade International Booker 2019. godine za roman *Mjesečeve dame*. U kontekstu suvremene arapske proze al-Harisi pripada autoricama koje

već u prvoj dekadi dvadeset i prvog stoljeća počinju koristiti pripovjedne strategije koje svjedoče o sazrijevanju romaneskog izraza u Omanu. Tradicionalni način naracije, odnosno linearno pripovijedanje, ustupio je mjesto složenijim oblicima organiziranja fabule. Hronološki redosljed događaja počeo je ustupati mjesto retrospektivnom.²

Džuha al-Harisi u navedenom romanu nadilazi okvire realističke poetike, dominantne od sedamde-

setih godina 20. stoljeća, te uspješno eksperimentira s novim narativnim tehnikama. Roman *Mjesečeve dame* je polifoni tekst predočen nelinearnim pripovijedanjem, odnosno fragmentima narativnih epizoda i slika koji se nepravilno razlijevaju različitim vremenima i mjestima. Radnja se prenosi rotacijskom shemom. Autorica otvara roman ekstradijegetički, uvodeći nas u životnu priču glavnih ženskih likova iz omanske provincije. Međutim, već u sljedećem poglavlju, u nekoj vrsti iznenadnog narativnog fleša, pojavljuje se intradijegetički narator, odnosno glavni lik Abdullah, sin trgovca Sulejmana, koji, pak, pripovijeda iz glavnoga grada Maskata. Autorica ustraje na ovoj smjeni do kraja romana, premda intervali nisu pravilni te se povremeno razbijaju uslijed nenadanih prodora toka svijesti i provala fantazmagorija nekoliko likova. Al-Harisi sve navedeno ostvaruje s lakoćom i reklo bi se urođenim darom za pripovijedanje pa narativni tok ne remete, nego, pak, obogaćuju ponekad vrtoglave smjene između ruralne patine i bljeskave urbanosti, između minulih vremena i dinamičnog prezenta, oniričkog i zbiljskog te muških i ženskih glasova.

Promjenu narativnih tehnika omanskih autorica i autora u pravilu su patile i

nove teme, a one teme o kojima su govorili romani dvadesetog stoljeća tretiraju se na drukčije i intrigantnije načine. Kritiziraju se negativnosti koje sa sobom nose promjene u društvu, kao i tabui naslijeđa. Urbanizacija i modernizacija donosile su sa sobom i otuđenje pojedinca razapetog između nepobjedivih društvenih tenzija i ličnih iskušenja. Gradovi se mijenjaju, a ruralna područja ostaju dobrobrano u prošlosti. Počinje se javljati rascjep između urbanog i ruralnog, novog i starog, individualnog i kolektivnog. Opća načela i kolektivne fantazme dobile su na drugoj strani individualne želje kao tvrdoglava takmaca.³

¹ Džuha al-Harisi (1978) je omanska književnica i profesorica književnosti na Univerzitetu al-Sulṭān Qābūs u Maskatu. Prvo književno djelo al-Harisi je nagrađivana zbirka kratkih priča objavljena 2001. godine *Maqāṭī' min sīra Lubnā id ān al-rahī* (*Odlomci iz Lubnine autobiografije: Kad dođe vrijeme za odlazak*). Objavila je još nekoliko zbirki kratkih priča, novela i pripovijetki za djecu. Najpoznatiji su njeni romani *Manamat* (*Snovi*) iz 2004., *Sayyidāt al-Qamar* (*Mjesečeve dame*) iz 2010., koji je preveden na engleski pod naslovom *Celestial Bodies* te osvojio International Booker za 2019. Roman *Nāring* (*Naranča*) objavljen je 2016., a posljednji roman *Ḥarīr al ġazāl* (*Gazelina svila*) izdala je bejrutska kuća Dār al-ādāb 2021. godine.

² Munir Mujić i Mirza Sarajkić, „Panorama savremene omanske književnosti“, u: *Savremena književnost Omana: izbor iz poezije, romana i kratke price*, izbor i prijevod Munir Mujić, Mirza Sarajkić, Filozofski fakultet i Centar za napredne studije, 2017, str. 21.

³ Munir Mujić, „Savremeni roman u Omanu“, *Život*, 2018, br. 1-2, str. 391.

Navedene rupture predstavljaju centralnu temu romana *Mjesečeve dame* te iz nje izrastaju, a ponekad u nju upadaju bezmalo svi likovi. Radnja se odvija u Omanu i pokriva period dubokih društvenih i političkih promjena u toj zemlji tijekom 20. stoljeća. Jezgri „pripovjedne situacije“ čine monolozi glavnog lika Abdullaha, preko kojih se otkrivaju životne zebnje i obiteljska drama uspješnog poslovnog čovjeka iz omanske prijestolnice s početka trećeg milenija. Ovo narativno klupko prepleće se s pričama o sudbini njegove supruge Mejeje te brojnih likova iz njihovog zavičaja, udaljenog provincijskog gradića, al-Avafija. Suvremena perspektiva i fokus na jednog lika nadalje se rastaču narativnim izletima u bližu i dalju povijest al-Avafija, na čijem se platnu oslikavaju životne sudbine četiriju generacija obitelji Abdullaha i Mejeje. Ove sudbine, pak, uvode nas u svijet beduinskih zajednica, jalovu borbu protiv britanskog kolonijalizma, trgovinu robljem, pronalazak nafte, smjenu vlasti i konačno modernizaciju Omana. Općenito, navedenim slikama moglo bi se jezgrovitno prikazati povijest bogate trgovačke nacije čije je carstvo nekada uključivalo dijelove pakistanskog i iranskog priobalja te Zanzibar na istoku Afrike. Međutim, Oman je u 20. stoljeću postao regionalna provincija i tradicionalističko uporište posebno za vrijeme vladavine Saida Ibn Tejmura (Sa'īd Ibn Taymūr) od 1932. do 1970. godine, kada ga je smijenio sin, Kabus Ibn Said (Qabūs Ibn Sa'īd). Za vrijeme Kabusa ukida se ropstvo, pokreće ubrzana modernizacija te se Oman za samo nekoliko desetljeća pretvara u zemlju zavidnog društvenog i ekonomskog napretka. Džuha al-Harisi ovu je povijest i vrtoglavu transformaciju omanskog društva vješto utkala u svoj roman. Abdullah zrcali brojne aporije (prividno) uspjelog novog omanskog čovjeka. Mejeja i njene sestre Esmā i Havla otkrivaju mjesto žene u modernom omanskom društvu kojim još uvijek dominira snažan patrijarhat. Priče njihovih roditelja i prethodnih generacija iz al-Avafija govore o međugeneracijskim rasjedima i duhovima prošlosti poput robovlasništva i nehumanih plemenskih normi. Konačno, novi naraštaji poput London, Hanan i Ahmeda, ukazuju na (ne)mogućnost stvaranja nekih novih životnih putanja. Stoga je roman *Mjesečeve dame* upečatljiv narativni kolaž koji u „iskrivljenom fikcionalnom ogledalu“ lapidarno predočava omansku povijest u posljednja dva stoljeća. To nije samo obiteljska priča glavnih junaka, Mejeje i Abdullaha. Riječ je o prvorazrednoj sagi cijele jedne nacije.

Kritičari pretežito analiziraju ovaj roman kao dramu rađanja modernog Omana, pri čemu potenciraju pitanja poput sloma tradicionalnih vrijednosti, međugeneracijskog sruza te mjesta žene u Omanu i problema njene emancipacije u suvremenom društvu. U ovim interpretacijama naglašavaju se upečatljivi opisi „krutog patrijarhata i obiteljskih očekivanja koji guše žene. Međutim, one nisu pot-

puno bespomoćne te naposljetku sve redom odlaze sa sela svojih predaka u glavni grad Maskat.⁴ James Wood, pak, sugerira da se radi o romanu „suptilne priče o tihoj boli nekoliko nesretnih brakova“.⁵ Munir Utayba i drugi arapski kritičari ističu da al-Harisi u romanu opisuje „odumiranje starog svijeta te rađanje novog društva predstavljajući ih prostora u kojima nije moguće ostvariti čistu i istinsku ljubav.“⁶ Marlyin Booth, koja je roman prevela na engleski jezik pod naslovom *Celestial Bodies*⁷, smatra da je fokus romana na „omanskoj obitelji više klase od čijih se članova očekuje da ustraju na tradicionalnim vrijednostima uz samo uvjetno prihvaćanje minimalno modificiranog društvenog ponašanja. No, u pokušaju da vlada posljedicama društvene mijene, obitelj ne uspijeva potisnuti neizgovorenu povijest neprihvatljivih veza i odnosa gospodar – rob. Utjecaj snažnog patrijarhalnog sistema kako na žene, tako i na podređene muškarce silovit je te upečatljivo oblikuje različite generacije i pojedince uzrokujući patnju i sukobe.“⁸

U ovom radu želim krenuti drugim (interpretativnim) putem te istražiti prirodu ili poetiku prostora u fiktivnom svijetu romana *Mjesečeve dame*. Jedna od temeljnih ideja vodilja jest Lefebvrevi maksima da je svaki „(društveni) prostor ustvari i (društveni) konstrukt“ koji ima i djelatnu funkciju te postaje „mjestom moći.“⁹

⁴ Rafiah Al Talei i Kevin Blankinship, „The Novels of Jokha Alharthi: Bringing Communities and Women Out of Hiding“, *Carnegie endowment for international peace*, 24. kolovoza 2021. Dostupno na: <https://carnegieendowment.org/sada/85187>, pristup 24. srpnja 2022. Slična analina analiza može se naći kod Sione Jenkin u članku: „Jokha Alharthi: ‘It is dangerous to see fiction as documentation’“, *Financial Times*, 19. svibnja 2022. Dostupno na: <https://www.ft.com/content/e442132f-13a5-4a16-aeec-a7f59d6a64d1>, pristup: 5. rujna 2022.

⁵ James Wood, „An Omani Novel Exposes Marriage and Its Miseries“, *The New Yorker*, objavljeno 7. listopada 2019. Dostupno na: <https://www.newyorker.com/magazine/2019/10/14/an-omani-novel-exposes-marriage-and-its-miseries>, pristup: 25. srpnja 2022.

⁶ Munir 'Utayba, *Qirā'a 'arabiyya wa 'alamiyya*, al-Hay'a al-'amma li quṣūr al-ṭaqāfa, al-Qāhira, 2015. str. 213. Slične stavove pogledati kod sljedećih autora: Ṭabbīš Ḥanīna, „al-Riwāya wa al-turāt al-ša'bī – Qirā'a fī riwāya 'Sayyidāt al-Qamar“, *Maḡalla 'iškālāt fī al-luḡa wa al-adab*, vol. 10, br. 4, al-Ġazāir, 2021, str. 193–203; Šarīfa Bint Ḥalwān al-Yahyāniyya, „Mawt al-hulm (1999–2014): al-Sard al-riwāi al-niswī al-'ummānī“, *Maḡalla Nizwā*, br. 81, 2015, str. 54.–67; Munā Bint Ḥabrās al-Salīmiyya, „al-Aṣwāt al-riwāiyya al-ḡadīda fī 'Ummān, *Maḡalla Nizwā*, br. 85, 2016, str.111.–126.

⁷ S engleskog na hrvatski prevela je Mirna Čubranić, a objavila je naklada Hena com: Jokha al-Harthi, *Nebeska tijela*, prev. Mirna Čubranić, Hena com, Zagreb, 2020.

⁸ Jokha Alharti, *Celestial Bodies: Sayyidat al-qamar*, translated by Marlyn Booth, Sandstone Press, Scotland, 2018, str. 11 i 12.

⁹ Henri Lefebvre, *The production of space*, prev. Donald Nicholson-Smith, Blackwell, UK, 1991, str. 26.

U romanu *Mjesečeve dame* izdvajaju se dva prostora: glavni grad Maskat i zavičaj većine protagonista al-Avafi. Ova dva prostora jasno su semantički markirani. Maskat je spacij prezenta i budućnosti. Riječ je o urbanoj metropoli – simbolu svekolikog napretka i novog omanskog čovjeka. Al-Avafi je prostor minulog vremena i provincijalnog zavičaja iz kojeg vrebaju prikaze prošlosti i kosturi negdanjih grijeha. Ovo neveliko naselje tek je jedno u nizu mjesta koja su postala „stvar prošlosti“ u samo nekoliko desetljeća modernizacije Omana. Roman počiva na dijalektici ovih dvaju prostora, odnosno na pričama starijih koji zauvijek ostaju u al-Avafiju i mlade generacije koja seli u Maskat.

Iz perspektive dominantnog narativnog vremena, al-Avafi predstavlja magloviti zavičaj novih generacija rođenih osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća poput London, Hanan i Ahmeda – zaručnika. Jedino njihovi roditelji nose živo sjećanje na mjesto i nekadašnje stanovnike koji su uglavnom umrli. U odnosu na aktualno vrijeme iz kojeg nam se pripovijeda roman, al-Avafi je zaboravljen i marginaliziran prostor. Međutim, usprkos svojoj nadvladanošću i izgubljenosti iz procesa modernizacije, ovaj prostor neprestano pulsira i rađa temeljne narativne sekvence. Al-Avafi jest fizički/geografski isključen iz suvremenosti glavnih protagonista, ali je u isto vrijeme živo prisutan u njihovoj svijesti te presudan za njihovo kulturalno i društveno (re)definiranje.

PROVINCIJA KAO NEMINOVNI HETEROTOP

Svojevrsni paralelizam središnjeg toposa romana pruža nam mogućnost da ga sagledamo u svjetlu Foucaultovog koncepta heterotopije. Razmatrajući fenomen hijerarhije i poimanja prostora u (post)modernom iskustvu, Foucault u poznatom eseju „O drugim prostorima“ detektira

zbijska mjesta – mjesta koja doista postoje i koja su oblikovana u samom temelju društva – koja su nalik protupoložajima, jedna vrsta djelotvorno ostvarene utopije u kojoj se zbiljski položaji, svi drugi zbiljski položaji koji se nalaze unutar dotične kulture istodobno predstavljaju, osporavaju i izokreću.¹⁰

Ovakve prostore Foucault definira kao heterotopije ili „mjesta smještena izvan svih drugih prostora, koja se, zapravo, mogu pronaći“ pri čemu su heterotopije potpuno kontrarne istaknutim prostorima ili društvenim uređenjima prema kojima djeluju subverzivno.¹¹

Centralni prostor romana al-Avafi po mnogo čemu odgovara navedenim premisama o heterotopiji kao rubnom prostoru, koji je istovremeno dio stvarne geografije, ali je i potisnut zbog svoje nekompatibilnosti s ideologemima suvremenosti, napretka i civilizacije. Nadalje, al-Avafi ne djeluje kao potmula, potpuno zgasla provincijalna zavjetrina, iako to jest u formalnom/fizičkom smislu. Ovaj maleni grad snažno pulsira u svijesti glavnih protagonista romana od početka do kraja priče. U prvom redu al-Avafi je narativni intenzifikator – iz njegove sadašnjosti i prošlosti izrasta većina pripovjednih skica i slika. Preciznije kazujući, na njegovoj poleđini bistre se najznačajnije crte glavnih junaka. Drugo, ovaj provincijski gradić otkriva drugačiju sliku društvene aktualnosti te se može promatrati dinamičnim semantičkim intenzifikatorom koji podriiva, a često i opovrgava predodžbe o suvremenom progresu Omana. Već u prvim opisima al-Avafija može se primijetiti neka vrsta njegove prostorne prividnosti:

Iz daljine su se pomaljalo svjetla al-Avafija, kao da je ono nekakav drugi svijet kojeg on (Azzan) ne poznaje. Već je pola noći proveo sijeleći i razgovarajući sa svojim prijateljima beduinima. Neki od njih su pjevali i grohotom se smijali, drugi su svirali naj i rebab¹². Azzan se odlučio vratiti u al-Avafi pješice, ostavljajući iza sebe vozila svojih prijatelja koja su imala pogon na sva četiri točka. Kuće beduina rastrkane ispod ruba goleme dine nisu bile daleko od al-Avafija, ali ta dva naselja nisu ni po čemu bila povezana.¹³

Ovako al-Avafi opisuje starosjedilac Azzan, otac jedne od glavnih junakinja Mejje, i to iz perspektive šezdesetih godina 20. stoljeća, odnosno zlatnog doba ovog gradića. Čini se da je Azzan već u to vrijeme vidio da tradicionalni gradić zamire i tone u marginalnost. Nomadski život beduina, njihove trošne kuće te prezir prema „ukorjenjivanju na jednom mjestu“ nagovještavali su kraj al-Avafija koji će, kako ćemo vidjeti kasnije, opstati, ali samo fizički, pusto zjapeći pred valovima modernizacije. Samo par desetljeća poslije Azzanovog opisa, mlada generacija napustit će al-Avafi i većinom odseliti u modernu metropolu Maskat. Prostor glavnih junaka u romanu doživljava brzu rekonfiguraciju u kojoj Maskat, simbol vrle progresivnosti, postaje dominantna. Al-Avafi, s druge strane, ostaje pust u zavjetrini novog društva i „potpuno nepovezan“ s okolnim svijetom. Premda ga je moguće „lokalizirati“, on ostaje „apsolutno drugačiji“ odnosno „izvan svih prostora“. Ove osobitosti formalno svrstavaju al-Avafi u okvire Foucaultove heterotopije. Ipak,

¹⁰ Michel Foucault, „O drugim prostorima“, preveo s engleskog S. Grgas, u: *Glasje* III, 6, 1996, str. 8–14.

¹¹ Michel Foucault, „Of Other Spaces“, u: Neil Leach (ur.), *Rethinking Architecture: A reader in cultural theory*, Routledge, London, 1997, str. 332.

¹² Muzički instrument s dvije žice i gudalom, sličan guslama.

¹³ Ġūha al-Hāriṭī, *Sayyidāt al-qamar*, Bayrūt: Dār al-ādāb, 2010, str. 37.

pusti grad zadržava označiteljski potencijal jer djeluje kao antiutopija, prostor nelagode i nebitno ogledalo suvremenog omanskog društva. Maskat funkcionira kao progresivna utopija, a al-Avafi kao izvrsna slika te utopije. Semantički potencijal izobličene provincije sadržan je u moći da propita, pa čak i ospori, dominantnu sliku kulture i opće-prihvaćene društvene vrijednosti. O tenziji između Maskata i al-Avafija slikovito kazuje glavni junak, Abdullah:

Nakon vjenčanja deset godina proveo sam na putu: iz Maskata u al-Avafi i iz al-Avafija u Maskat. Otac nam nije dozvolio da za stalno preselimo u Maskat, jer tko će stanovati u Velikoj kući i brinuti o njoj? Tko će dočekati goste? Tko će, potom, predvoditi cjelovečernja sijela muških glava? Ne, ne, i nikako ne! Zato bismo završavali obaveze u Maskatu za jedan ili dva dana, a onda nazad u al-Avafi. Al-Avafi je bio naš rodni grad, a nikako Maskat. A potom, kad je proteklo još deset godina, moj sin Salim je kazao: „Maskat je naš rodni grad, a ne al-Avafi. Zašto ne provodimo sve raspuste i blagdane ovdje?“ London se na početku bunila zbog ulica koje su bile prilagođene automobilskim, a ne ljudskim stopalima, ali se kasnije prilagodila te skoro stopila s popločanim šetnicama na obali mora. Ona je kazala Salimu: „Ono čega ima u al-Avafiju, a nema u Maskatu jest groblje. Većina stanovnika Maskata ne pokopava se ovdje, nego u svome rodnom mjestu.¹⁴

Iz Abdullahovog monologa, te obiteljskih razgovora jasno je da je Maskat prostor novih naraštaja i „pravog života“ u kojem se radi, školuje i odmara. S druge strane, al-Avafi je mjesto u koje se ide zbog starijih. Konkretnije, riječ je o zavičajno-komemorativnom prostoru, odnosno groblju. Prisjetit ćemo se da je i Foucault naglašavao komemorativne prostore poput groblja, muzeja i biblioteka kao zorne primjere heterotopije. Groblja su, prema njemu, „nesumnjivo drugo mjesto u odnosu na uobičajeni kulturni prostor, ali ipak povezan sa svim sferama grada, društva, sela i tako dalje.“¹⁵ Al-Avafi je u cjelini preobražen u „prostor groblja“ pa se njegov nelagodni semantički paralelizam udvaja. Najprije je to mjesto po svemu kontrarno urbanoj metropoli i moderniziranom društvu, potom je i prostor smrti koji odudara od dinamike i vitalnosti novih generacija. Nadalje, u Foucaultovoj heterotopologiji, groblje i jest svojevrsan „drugi grad“ u kojem svaka obitelj posjeduje svoje sumorno prebivalište.¹⁶ Provincijski zavičaj glavnih junaka romana *Mjeseceve dame* predstavlja upravo jedno takvo mračno počivalište. Iz kosturnice minulih tajni ili mračnog doma al-Avafijeve povijesti emaniraju slike koje proganjaju glavne junake i dodatno narušavaju sliku

napredne i idealne suvremenosti. Sve navedeno jasno se vidi u munjevitim ekskurzijama u prošlost al-Avafija koja neprimjetno zasjenjuje ulaštenu predodžbu novog, moderniziranog društva. U tim narativnim fragmentima otkrivamo brojne fenomene omanskog društva koji „heterotopijski“ ne postoje, ali još uvijek su tu. Lik Zarife otkriva nam robovlasničku golgotu dječaka, poput njenog djeda Sindžura, kojeg su kao mladića od jedva dvadeset godina pirati zarobili 1845. godine te prodali kao roba jednom šejhu iz al-Avafija.¹⁷ Zarifa predstavlja treću generaciju robova i do kraja života ostaje pokorna okrutnom trgovcu Sulejmanu, ocu glavnoga junaka Abdullaha. Priča o trgovcu Sulejmanu i njegovom poslovanju s oružjem i datuljama dolazi iz prve polovice 20. stoljeća. U njoj se otkrivaju strahote plemenskih normi i običajnih predrasuda zbog kojih umire bolesna novorođenčad, surovo se kažnjavaju vlastita djeca te naposljetku dade ubiti vlastita supruga Fatima.

Al-Avafi je zbog navedenih slika neprestani izvor trauma koje stvaraju pukotine na uglačanoj površini njegovog urbanog života i uspješnog poslovanja u Maskatu, što dobro ilustrira sljedeći Abdullahov monolog:

Oče, bio sam toliko zauzet. Pokušavao sam sa svojim poslovnim partnerom Abu Salihom pokrenuti prodaju i posao iznova nakon što se srušila burza. Oče, bio sam neprestano zauzet poslom. Kružio sam tamo ovamo od Maskata, al-Huvajre, al-Gubre pa sve do al-Siba. Bio sam u svakom gradu oko Maskata tragajući za komadom zemlje, za nekom kućom ili vilom. Tražio sam bilo kakve firme i nekretnine te kliniku koja bi nam mogla pomoći s Muhammedovim autizmom. Obilazio sam škole za engleski jezik, obuke za računovodstvo. Želio sam auto veći od tvog starog bijelog Mercedesa, bilo kakvu dobru poslovnu ponudu, tražio putničke agencije, servise koji nude dobre kućne pomoćnice, Filipinke, Indonežanke, škole za djecu, posebne školske instruktore, vozača, dobra mjesta za večernje izlaske, prijatelje...

Ali, uzalud, otac me nije izvukao iz bunara.

Povuci uže, oče! Snažno povuci kraj koji držiš da se ovaj drugi stegne oko mog struka i da se podignem. Bunar je mračan, oče, i u njemu su zmijske, podigni me, oče...¹⁸

Navedeni citat upečatljiv je primjer heterokronijskog potencijala al-Avafija. Foucault u četvrtom načelu heterotopologije podcrtava da su

heterotopije najvećim dijelom vezane za fragmente vremena, odnosno da se otvaraju se preko nečeg što bismo mogli definirati čistom simetrijom heterokronizama. Heterotopija u potpunosti ulazi u funkciju kada se ljudi nađu u nekoj vrsti potpunog prekida svog tradicionalnog vremena.¹⁹

¹⁴ Isto, str. 54–55.

¹⁵ Michel Foucault, „Of Other Spaces...“, str. 333.

¹⁶ Isto, str. 334.

¹⁷ Guha al-Harti, *Sayyidat al-qamar*, str. 172.–175.

¹⁸ Isto, str. 151.–152.

¹⁹ Michel Foucault, „Of Other Spaces...“, str. 334.

Slične vremenske prolome i prekide prepoznajemo u rupturi Abdullahove sadašnjosti u Maskatu kroz koju kuljaju heterokronijske sjene iz al-Avafija. Premda je Abdullahov zavičaj daleko i izvan svih tokova progresivnog i urbanog aktualiteta, slika tog prostora izaziva prolom strašnih trauma kod glavnog junaka. Uslijed toga slama se svjetlacava panorama grozničavih fragmenata urbanog života iz koje nam dolaze odsjevi neobuzdane burze, varljivog tržišta, bjesomučnog lova na nekretnine, poslovnih prilika, bijesnih automobila, egzotičnih putovanja i tako redom. Navedena Abdullahova ispovijed ukazuje na potencijal al-Avafija kao heterotopa da „na jednom stvarnom mjestu suprotstavi raznolike prostore i lokacije koji su međusobno nespojivi.“²⁰

Prisustvo provincijskog gradića, ma koliko on bio smješten na marginu, remeti simetriju naprednog i suvremenog Omana te podriva kontinuitet oficijelnog narativa o sveprisutnoj sreći i napretku. Riječ je o alternativnom toposu koji, paradoksalno, funkcionira kao duhovno ili psihičko sidrište većine likova koji su pobjegli iz njega. Al-Avafi prokazuje Oman u njegovoj višedimenzionalnosti²¹ te u svojoj izoliranosti i zatvorenosti predstavlja prostor otpora kulturno-društvenoj monolitnosti subvertirajući svojim „zataškanim“ prisustvom sliku omanske suvremenosti i veliki narativ o spasonosnom napretku. Nadalje, ovaj heterotop umnožava narativnu fluidnost, što se odrazilo i na formu romana, neprestanim mijenama i preobražajima vremenskih/prostornih sastavnica. Preciznije kazano, „heterotopije uvijek pretpostavljaju sistem otvaranja i zatvaranja koji ih u isto vrijeme izolira i čini poroznima.“²² Dija-kronijsku i prostornu poroznost prepoznajemo u pripovjednim fragmentima o nastanku al-Avafija, velikoj poplavi i gladi, o vremenima pobune protiv britanskih kolonijalista, o komunistima i revoluciji u Zofaru, o trgovini robljem od Zanzibara do Balu-čistana i Afganistana pa sve do luksuznih četvrti omanske prijestolnice s početka trećeg milenija. Munir Utayba, također, ukazuje na dinamični potencijal liminalnosti u romanu koji, prema njemu, uvjerljivo slika „granicu između dvaju svjetova, od kojih je jedan zatumljen, beživotan i razoren, a drugi maglovit te prepun napetosti i tjeskobe, nadzora i straha od onoga što će doći.“²³ Ova granica naposljetku će se pokazati kao

ponor između dva vremena, rub između svijeta gospodara i svijeta robova, svjetova ljudi i džinova, između zbilje i košmara, stvarne i imaginarne ljubavi,

²⁰ Isto.

²¹ O alteracijama i simultanosti heterotopa opširnije pogledati: Lieven de Cauter and Michiel Dehaene, „The Space of Play: Towards a General Theory of Heterotopia“, u: Michiel Dehaene i Lieven De Cauter (ur.) *Heterotopia and the City*, London: Routledge, 2008, str. 87–102.

²² Isto, str. 335.

²³ Munir 'Utayba, *Qirā'a 'arabiyya wa 'ālamīyya*, str. 206.

između slike društva o pojedincu i slike tog pojedinca o samome sebi.²⁴

Maskat je nedvojbeno utopija omanskog napretka. On je topos novostečene slobode i uspjele modernizacije koji se instantno pretvara u univerzalnu vrijednost, odnosno društveni ideal koji se ne smije osporiti. Abdullahovi monolozi, pak, pokazuju da nagla transformacija i poopćavanje novih ideala nisu savršeni, te da sve to ima veliku cijenu. Al-Avafi, kao prevladani zavičaj glavnog junaka, tako značajno remeti „utopijski linearizam“ novog društva koji je otjelovljen u Maskatu. Međutim, ovaj provincijski heterotop ne stvara samo pukotine na proklamiranoj slici novog društva. On jednako djeluje na svijest i (samo)određenja glavnih junaka.

HETEROTOPIJA KAO PROSTOR SAMOIDENTIFIKACIJE

U romanu su pripadnici mlađe generacije uglavnom smješteni u prostor glavnoga grada. Međutim, Maskat određuje ove generacije samo izvanjski, a to vidimo po već navedenim slikama o bezočnoj jur-njavi za blagodatima luksuznog života. Duboko u svijesti većine likova, pak, pulsiraju slike i norme al-Avafija. Usprkos svoj raskoši u kojoj živi, Mejja je u pravilu ravnodušna i odsutna. Od trenutka kada je, kao djevojčica i protivno svojim snovima, obećana Abdullahu, sinu trgovca Sulejmana, Mejjin život prestaje teći. Selidba u Maskat, ugodan život i skladan brak ne predstavljaju joj poseban značaj. Sudbinski trenutak prosidbe iz al-Avafija ostat će trajna odrednica njenog postojanja. Tišina i spavanje za Mejju su predstavljali „vrhunac savršenstva“ i „rajski prostor“. Život je za nju bio „podijeljen na dva dijela, poput noći i dana: na ono što živimo i na ono što živi u našoj nutрини.“²⁵ Mejjin suprug, kći London i sin Muhammed pojavljuju se samo kao izvanjske slike koje neumorno klize na pokretnoj traci postojanja. Stoga se može zaključiti da je ona živjela novi život u Maskatu, dok je u njoj budno treperila slika al-Avafija. Sličnu sudbinu ima njena najmlađa sestra Esma, koja je, pokorna normama al-Avafija, živjela u prijestolnici kao „uzorita supruga, smjerno kružeći oko orbite svoga muža, kojem je tako osiguravala naklon društva. Supruga slobodna u granicama njegovog kozmosa i nigdje drugo.“²⁶ Drugu Mejjinu sestru, Havlu, trajno određuje sjena iz al-Avafija, odnosno propali brak s Nasirom. Zajd se usprkos uspješnoj vojnoj karijeri neprestano redefinira u odnosu na nesretne dane izopćeništva u al-Avafiju. Naposljetku, bez obzira na visoke vojne činove i ugodan život u Maskatu, on zauvijek ostaje

²⁴ Isto.

²⁵ Guha al-Harti, *Sayyidat al-qamar*, str. 51.

²⁶ Isto, str. 177.

ružno pače al-Avafija odnosno „sin Manina, siromaha koji je neprestano prosio od svijeta.“²⁷ Premda navedeni protagonisti žive izvan al-Avafija, oni su njime nepovratno određeni i u njemu se „vide tamo gdje zaista nisu“, što dodatno naglašava heterotopičnost njihovog zavičaja. Heterotopija u romanu *Mjesečeve dame* promiseće se u istaknuto mjesto samoidentifikacije. To je i prema Foucaultu bitna odlika heterotopologije jer

prostor u kojem živimo, iz kojeg smo izvučeni iz samih nas, u kojem se odvija erozija naših života, našeg vremena, naše povijesti, taj prostor koji nas satire i troši, sam po sebi je heterogen. Drugim riječima, ne živimo u nekoj vrsti vakuuma, unutar kojeg se pojedinci i stvari mogu smjestiti, ili koji može poprimiti toliko različitih prolaznih boja, već u skupu odnosa koji definiraju pozicije koje se ne mogu izjednačiti ili bilo koji način pretpostaviti jedna drugoj.²⁸

Kako se narativno klupko odmotava, postajemo svjesni koliko su uzaludni pokušaji svih protagonista u romanu da prerežu uže povijesti i potpuno se uklupe u okvire novog društva. U Maskatu se nije ostvario postmoderni ideal „dokinuća povijesti“. Bez obzira na udaljenost i pustoš al-Avafija kao heterotopa, njegovo prisustvo, kao iz sjene, rastače sav sjaj Maskata i naizgled ostvarenog ideala modernosti. Glavni lik je u tom smislu mnogostruko ilustrativan. Abdullah se, naime, odnosi prema svojoj djeci skoro isključivo kroz prizmu sjećanja na al-Avafi, ne na temelju stvarnog konteksta. Kada sazna da je Ahmed udario London, on bijesno usklikne da „nikada nije čuo da je cijelom al-Avafiju netko udario ženu osim onog starog pijanice Furajha.“²⁹ U trenutcima dok Abdullah žestoko prekora svog sina Saliha zbog kasnog izlaska, „shvaća da glas kojim galami ustvari pripada njegovom ocu (trgovcu Sulejmanu) koji ga prekora u tami kuće (u al-Avafiju).“³⁰

Al-Avafi bez sumnje funkcionira u romanu kao polivalentan heterotop u čijem se odrazu rastače slika novog svijeta i društva, te bistri identitet glavnih protagonista. Ovim se, međutim, ne iscrpljuju sve heterotopijske odlike zavičajne provincije. Zanimljivo je da unutar samog al-Avafija postoje mjesta koja djeluju kao mikroheterotopi. Ta područja mogu se označiti intenzifikatorima velikoga ili glavnoga heterotopa u romanu.

Glavni junak skoro trećinu svojih monologa kazuje iz aviona. Njegovo pripovijedanje počinje na poslovnom letu za Frankfurt. Let je dugotrajan, a Abdullaha mori glavobolja i anksioznost. Plutajući daleko iznad Maskata i al-Avafija, on prebire po fragmentima svoje bliže i dalje prošlosti. Prostor aviona je „mjesto iznad svih drugih“, što ga čini heterotopijskim. Zbog toga se tu glavni junak prikazuje u kompleksnoj punini, kao uspješan poslovni čovjek, ali i osoba koja u sebi krije tešku traumu iz djetinjstva. Abdullah je u avionu heterogena osoba, stjecište različitih odnosa koji ga erodiraju. Čitatelji će to otkriti tek kasnije s razvojem fabule.

Oblaci su se razišli te se na omalenom prozoru aviona ukazalo kristalno čisto nebo. Abdullah, sin Sulejmana Trgovca na tren je zadržimao te se probudio jecajući: „Nemoj me spuštati u bunar, nemoj me, molim te naglavačke spuštati u bunar.“³¹

Ova slika s kraja prvog poglavlja romana koje kazuje o Abdullahu mnogostruko je znakovita. Ona simbolično određuje prostor aviona kao heterotop u kojem se kristalizira lik glavnog junaka. Sve to dešava se tijekom nebeskog plutanja, dakle u momentima i na prostoru koji se mogu situirati, a koji su izvan dominantne topografije. Štoviše, taj se prostor nalazi i iznad al-Avafija kao kopnenog heterotopa. Prostor aviona, dakle, pluralizira romanesknu scenu te semantički intenzivira njegovu heterotopiju. Ne treba se zanemariti činjenicu da većina poglavlja koje Abdullah kazuje počinje scenom iz aviona (promatranje prigušenih svjetala gradova iz visine, opis oblaka, razgovor sa stjuardesom i tome slično). U tom smislu, prostor aviona u romanu *Mjesečeve dame* podudaran je Foucaultovom

brodu kao heterotopiji *par excellence*, [odnosno] jednom plutajućem dijelu prostora, bezmjesnog mjesta, koje postoji samo po sebi, zatvoreno u sebe te, u isto vrijeme, uravnoteženo u beskrajnom oceanu...³²

Zahvaljujući sposobnosti da bude atopičan prostor, avion oslobađa Abdullaha zemljanih sidrišta i pokreće lavinu njegovih ispovijedi i djelića sjećanja. Al-Avafi i Maskat bez sumnje su primarni konstituenti Abdullahovog identiteta, a avion kao specifičan heterotop jest „najbogatija riznica njegove imaginacije“³³.

Drugi prostor koji u romanu funkcionira kao pluralizator heterotopije svakako je pustinjski predio u kojem se odvija ritual *zār* (ar. *al-zār*). Riječ je o

²⁷ Isto, str. 126.

²⁸ Michel Foucault, „Of Other Spaces...“, str. 334.

²⁹ Guha al-Hariti, *Sayyidat al-qamar*, str. 56.

³⁰ Isto, str. 92.

³¹ Isto, str. 19.

³² Michel Foucault, „Of Other Spaces...“, str. 336.

³³ Isto.

ritualnom plesu, koji su plemena iz supsaharske Afrike koristila kao svojevrsan duhovni ritual za oslobađanje od demona i raznih psihičkih poremećaja.³⁴ Taj ritual nomadi i robovi prenijeli su u arapski svijet u 17. stoljeću, pri čemu je pretrpio određene modifikacije. Na jugu Arapskog poluotoka, zār je predstavljao noćna okupljanja uz ples i muziku, dok je u pojedinim područjima označavao pustinjačke noćne sjedeljke žena.³⁵ U romanu *Mjesečeve dame* ritual zāra dešava se na obodima pustinje, nedaleko od al-Avafija. Njemu prisustvuju uglavnom robovi, pijanci, izopćenici i prosjaci poput Manina. Žene, pak, imaju dominantnu ulogu u tim ekstatičnim seansama. Zarifina majka Ankabuta, je „velika mama rituala zāra koji se svakog mjeseca održavao u pustinji nedaleko od al-Avafija, njegove tvrđave i poljoprivrednih posjeda.“³⁶ Ovaj ritual prisutnima predstavlja utočište od krutih plemenskih nazora, odnosno prostor ultimativne slobode. Zbog toga ne čudi da njim rukovode robinje poput Ankabute i Zarife.

Zarifa, pak, u seansama zāra pronalazi „jedini istinski užitak“. Ona je imala izrazito tegoban život. Treća je generacija robova iz Afrike. Istovremeno je priležnica trgovca Sulejmana i Habibova supruga, maćeha Abdullahu i majka Sanžaru te sluškinja skoro svima u al-Avafiju. Stoga je noćni ritual za nju bio neprocjenjiv te bi ga posjećivala usprkos svim zabranama i kaznama.

Bila bi potpuno opijena pečenjem, pićem i žestokom bukom bubnjeva te bi se često potpuno izgubila u zanosu pa je ponekad hodala bosa po užarenom ugljenu, a nekad se prostirala pod konjska kopita ili se valjala u prašini usred mahnitih krugova plesa. Njena majka, Bog joj budi milostiv, bila je velika mama zāra i jedino je ona predvodila seanse i donosila odluku kada će biti održane. Majka je bila žena medij koja se izravno obraćala džinovima što su zaposjeli ljude koji su se grčili na užarenom ugljenu. Pa neka je trgovac Sulejman bičuje jer je nije bilo dva ili tri dana zbog učešća u zāru. Neka je optuži da je pobjegla s jednim od njegovih robova, neka joj proklinje majku kao dijete odbjeglih robova! Ona ne može odoljeti tim rasplamsalim ekstazama!³⁷

Zarifa slikovito opisuje prostor zāra kao mjesto slobode potlačenih i izopćenih pojedinaca. Zov ovog prostora slobode neodoljiv je jer se može promatrati heterotopom kojeg Ngūgī Wa Thiong'o smatra mjestom nesvakidašnje borbe za „ljudskost koja se

promiče u neku vrstu testamenta“ kojom se opire „protiv samog stanja zatvorenosti.“³⁸ Pustinjski predio ispunjen zanosnim seansama koje su trajale po nekoliko dana reflektira brojne druge heteropijske osobitosti. Nedvojbeno je riječ o mjestu izvan (stvarnog ili dominantnog) mjesta. Nadalje, to je mjesto koje se mistificira, „prešućuje“ i „tabuizira“ (slično groblju). Konačno, ritual zāra je saturnalija u kojoj se opovrgavaju plemenske vrijednosti, a dominantna norma, u ovom slučaju ona plemenska, predstavlja se u drugačijem svjetlu. Subverzivnu funkciju koju al-Avafi ima u odnosu na Maskat krajem 20. stoljeća, pustinjački zār obavljao je desetljećima prije toga, ali u odnosu na al-Avafi. Bitna je činjenica da prostor zāra signalizira heterogenost al-Avafija, unatoč samoproklamiranom tradicionalizmu i krutim plemenskim normama. Na taj način usložnjava se semantika dominantnog toposa u romanu.

Avion i pustinja u kojoj se odvija ritual zāra nedvojbeno pojačavaju heterotopijske vrijednosti al-Avafija. Ovi prostori naglašavaju heterotopologiju romana u cjelini. Osnovni konstituenti spomenutih mikroheterotopa jesu sloboda ili „slobodno djelovanje“ te „rudimentarna samorefleksija“ koji u konačnici osiguravaju „rekonstrukciju samoga sebe“ kao što se zorno vidi na primjerima Abdullaha dok leti avionom i Zarife za vrijeme trajanja rituala.³⁹ Činjenica da se na prostoru zāra naglašavaju sloboda i nesputanost gradira njegovu heterotopičnost i priskrbljuje mu odlike trećeprostonosti. Ovaj pojam inaugurira Edward W. Soja u svojoj studiji *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. On ustvari unapređuje već spominjani Lefebvreov prostorni model kao konstrukt moći. Soja tako razvija prostornu trijadu.⁴⁰ Prema njemu postoji *Prvoprostor* koji predstavlja objektivni, fizički ili stvarni prostor koji se doživljava izravno, dok *Drugoprostor* predstavlja subjektivni, mentalni i imaginarni prostor u kojem se preobražavaju prostorne reprezentacije prostora i kognitivni načini njegove konstrukcije. Najvažniji član Sojine trijade jest *Trećeprostor* kao društveni prostor koji se živi i promatra kao krajnji efekt de/konstruktivističkih alteracija prvoprostornosti i drugoprostornosti. Pustinja u romanu *Mjesečeve dame* promiseće se u *Trećeprostor* za vrijeme zāra jer tada nedvojbeno postaje

³⁴ Rosemary Ellen Guiley, *The Encyclopedia of Demons and Demonology*, Checkmark Books, USA, 2009, str. 277.

³⁵ Opširnije pogledati u: Lidwien Kapteijns i Jay Spaulding, „Women of the Zar and Middle-Class Sensibilities in Colonial Aden: 1923–1932“, u: *African Languages and Cultures, Supplement: Voice and Power: The Culture of Language in North-East Africa*, br. 3, 1996, str. 171.–189.

³⁶ Guha al-Hariti, *Sayyidat al-qamar*, str. 60.

³⁷ Isto, str. 171.

³⁸ Ngūgī Wa Thiong'o, „A Globalectic Heterotopia: Writing a Novel from a Liminal Space“, u: *NOVEL: A Forum on Fiction*, vol. 49, br. 1, 2016, str. 6.

³⁹ Opširnije o samorefleksiji i slobodnom djelovanju kao karakteristikama heterotopija pogledati u: Srđan Prodanović i Predrag Krstić, „Javni prostor i slobodno delanje: Fuko vs. Lefevr“, *Sociologija*, vol. LIV, br. 3, 2012, str. 423 – 436.

⁴⁰ Edward W. Soja, *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Blackwell, UK, 1996, 74–82.

spacij nesvakidašnje otvorenosti, mjesto kritičke razmjene u kojem se geografska imaginacija može proširivati i obuhvaćati mnoštvo perspektiva koje su ranije epistemološki arbitri smatrali nepomirljivima i nespojivima.⁴¹

ZAKLJUČAK

Provincijski gradić al-Avafi djeluje kao kompleksan heterotop u romanu *Mjesečeve dame*. Riječ je o rubnom prostoru (samo)propitivanja identiteta, društvenih ideala i egzistencijalnih pitanja. Al-Avafi simbolizira svojevrsno vrijednosno zrcalo glavnog grada kao proklamirane utopije. Jedna od njegovih primarnih funkcija jest „stvaranje prostora iluzije koji razotkriva kako je sav realni prostor još iluzorniji zajedno sa svim mjestima u kojima je život fragmentiran.“⁴² To vidimo u razbijenim narativnim slikama sudbine glavnog junaka koje potvrđuju da njegov zavičaj „nije heterotopija privida, nego kompenzacije“⁴³ u čijim se okvirima preobražava promovirana besprijekornost glavnog grada i manjkavost provincije. Uslijed toga, na kraju romana Abdullaha spoznajemo kao „decentriranog, rizomatičnog, neukorijenjenog, zapravo nomadskog subjekta, upletenog u heterotopijsku mrežu osporavanja odnosa moći i hijerarhije.“⁴⁴ Slično je i s ostalim likovima čije putanje određuje al-Avafi, baš kao što to Mjesec čini svojim satelitima ili damama, kako to aludira naslov romana. Silnice heterotopijskog zavičaja stvaraju rupture na prividno savršenom prostoru novoga života u metropoli. Štoviše, njihov identitet ucjeljuje se jedino u spletu urbanih fraktura i sjena zavičaja. Sudbina likova reflektira bitne postmodernističke aporije, i to kroz konačnu spoznaju da su tragovi prošlosti uvijek prisutni, te da se, kazano Derridinim rječnikom, „iz društvene svijesti nikako ne može prognati povijest i minule ideologije.“⁴⁵ Dominantni heterotop romana, gradić al-Avafi, navedenu tvrdnju mnogostruko potvrđuje. Konačno, heterotopijski potencijal pluralizira se isticanjem trećeprororā, aviona i pustinje za vrijeme rituala zāra, unutar kojih se glavnim likovima pruža prilika za samoidentifikaciju i slobodno djelovanje.

⁴¹ Isto, str. 5.

⁴² Michel Foucault, „Of Other Spaces...“, str. 335.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Sonja Briski Uzelac, „Nomadizam u postutopijskom vremenu“, *Zarez*, 357, 30. travnja 2013. Dostupno na: <http://www.zarez.hr/clanci/nomadizam-u-postutopijskom-vremenu>, pristup: 22. rujna 2022. Također, pogledati u: Sonja Briski Uzelac, „Nomadizam u postutopijskom vremenu: Reinvent yourself!“ U: *Nomadizam*, Zagreb: Disput, 2014, str. 77–87.

⁴⁵ Stuart Sim, *Derrida i kraj povijesti*, Zagreb: Jesenski i Turk, 2001, str. 39.

IZVOR

al-Hārīfī, Ġūḥa 2010. *Sayyidāt al-qamar*, Bayrūt: Dār al-ādāb.

LITERATURA

Al Talei, Rafiah i Blankinship, Kevin. 2021. „The Novels of Jokha Alharthi: Bringing Communities and Women Out of Hiding“, *Carnegie endowment for international peace*, 24. kolovoza 2021. Dostupno na: <https://carnegieendowment.org/sada/85187>, pristup: 24. srpnja 2022.

Alharti, Jokha. 2018. *Celestial Bodies: Sayyidat al-qamar*, prev. Marlyn Booth, Sandstone Press, Scotland.

al-Salīmiyya, Munā Bint Habrās 2016. „al-Aṣwāt al-riwāiyya al-ḡadīda fi ‘Ummān“, *Maḡalla Nizwā*, br. 85, str. 111–126.

al-Yahyāniyya, Šarīfa Bint Ḥalwān. 2015. „Mawt al-hulm (1999–2014): al-Sard al-riwāi al-niswī al-‘ummānī“, *Maḡalla Nizwā*, br. 81, str. 54–67.

Briski Uzelac, Sonja. 2014. „Nomadizam u postutopijskom vremenu: Reinvent yourself!“ *Nomadizam*, Zagreb: Disput, str. 77–86.

de Cauter, Lieven and Dehaene, Michiel. 2008. „The Space of Play: Towards a General Theory of Heterotopia“, u: Michiel Dehaene i Lieven De Cauter (ur.), *Heterotopia and the City*, London: Routledge, str. 87–102.

Foucault, Michel. 1997. „Of Other Spaces“, u: Neil Leach (ur.) *Rethinking Architecture: A reader in cultural theory*, London: Routledge, str. 330–336.

Foucault, Michel. 1996. „O drugim prostorima“, prev. s engleskog S. Grgas, u: *Glasje* III, 6, str. 8–14.

Guiley, Rosemary Ellen. 2009. *The Encyclopedia of Demons and Demonology*, Checkmark Books, USA.

Hanīna, Ṭabbīš. 2021. „al-Riwāya wa al-turāt al-ša‘bī – Qirā‘a fi riwāya ‘Sayyidāt al-Qamar“, *Maḡalla ‘iškālāt fi al-ḥuḡa wa al-adab*, vol. 10, br. 4, str. 193–203.

Jenkin, Siona. 2022. „Jokha Alharthi: ‘It is dangerous to see fiction as documentation‘“, *Financial Times*, 19. svibnja 2022. Dostupno na: <https://www.ft.com/content/e442132f-13a5-4a16-aece-a7f59d6a64d1>, pristup: 5. rujna 2022.

Kapteijns, Lidwien i Spaulding, Jay. 1996. „Women of the Zar and Middle-Class Sensibilities in Colonial Aden: 1923-1932“, u: *African Languages and Cultures, Supplement: Voice and Power: The Culture of Language in North-East Africa*, br. 3, str. 171–189.

Lefebvre, Henri. 1991. *The production of space*, prev. Donald Nicholson-Smith, Blackwell, UK.

Mujić, Munir. 2018. „Savremeni roman u Omanu“, *Život*, br. 1-2, str. 390–393.

Mujić, Munir i Sarajkić, Mirza. 2017. „Panorama savremene omanske književnosti“, u: *Savremena književnost Omana: izbor iz poezije, romana i kratke priče*, izbor i prijevod Munir Mujić, Mirza Sarajkić, Sarajevo: Filozofski fakultet i Centar za napredne studije, str. 9–28.

Prodanović, Srđan i Krstić, Predrag. 2012. „Javni prostor i slobodno delanje: Fuko vs. Lefevr“, *Sociologija*, vol. LIV, br. 3, str. 423–436.

Sim, Stuart. 2001. *Derrida i kraj povijesti*, Zagreb: Jesenski i Turk.

Soja, Edward W. 1996. *Thirdspace: Journes to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Blackwell, UK.

ʿUtayba, Munīr. 2015. *Qirā'a 'arabiyya wa 'ālamīyya*, al-Hay'a al-ʿamma li quṣūr al-ṭaqāfa, al-Qāhira.

Wa Thiong'o, Ngūgī. 2016. „A Globalectic Heterotopia: Writing a Novel from a Liminal Space“, u: *NOVEL: A Forum on Fiction*, vol. 49, str. 5–9.

Wood, James. 2019. „An Omani Novel Exposes Marriage and Its Miseries“, *The New Yorker*, 7. listopada 2019. Dostupno na: <https://www.newyorker.com/magazine/2019/10/14/an-omani-novel-exposes-marriage-and-its-miseries>, pristup: 25. srpnja 2022.

SUMMARY

HETEROTOPICAL TRANSCENDENCES IN JOKHA ALHARTHI'S NOVEL *CELESTIAL BODIES*

This paper analyzes the novel *Celestial Bodies: Sayyidat al-qamar* by the Omani author Jokha Alharti, from the perspective of the poetics of space.

Although critics primarily interpret the novel in the context of the social transformation of Oman and through a feminist lens, it is the fact that the spaces play a significant role in Alharti's fictional world. The capital city, Muscat, became a kind of utopia, where the ideals of a progressive society have become embodied. On the other hand, al-Awafi, as a native province, is entirely marginalized. The province is an area without status or place in the new social order, but not without its own functions. Such a position turns al-Awafi into an ambiguous heterotopia. Al-Awafi is simultaneously the psychological anchorage of the main characters, but also a resting place whose shadows spoil the urban splendour of Muscat. Its heterotopicity is intensified by the fragments of the intradiegetic narrator from the plane and by the ritual dance of the zar in the desert. Spaces in Alharti's novels represent heterogeneous entities and polysemic places that have a decisive effect on the plot and all the characters of this award-winning novel.

Key words: contemporary Omani novel, Jokha Alharti, space, heterotopia, rupture, the third spaces